

УДК: 340.12
DOI: 10.31732/2708-339X-2025-16-B2

ФЕНОМЕН КАТЕГОРІЇ «МОРАЛЬ» В РЕТРОСПЕКТИВІ КОГНІТИВНО-АНТРОПОЛОГІЧНОГО АНАЛІЗУ

Горєлова В.Ю.,

*к.ю.н, доцент, доцент кафедри державно-правових дисциплін,
Університет економіки та права «КРОК»
м. Київ, вул. Табірна, 30-32, Україна, 03113
e-mail: HorelovaVY@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6536-2422>*

THE PHENOMENON OF THE CATEGORY «MORALITY» IN THE RETROSPECTIVE OF COGNITIVE-ANTHROPOLOGICAL ANALYSIS

Horielova V.Yu.,

*PhD in Law, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of State and Law Disciplines,
Higher Educational «University of Economics and Law «KROK»,
Kyiv, Tabirna St., 30-32, Ukraine, 03113
e-mail: HorelovaVY@krok.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6536-2422>*

Анотація. У статті досліджується концепція «предикат морального закону» в контексті доктрини прав людини. Особлива увага приділена поняттю моралі в якості етично-правової категорії. Встановлено, що трансформація моралі відбувається протягом всієї історії людства, адже на кожному етапі розвитку людства настає певне переосмислення моральних цінностей. Проведено аналіз впливу моральних принципів на правову систему. Основна теза статті полягає в тому, що сучасне правове суспільство не має єдиного розуміння моралі, а законодавство часто стикається з проблемою узгодження моральних імперативів із правовими нормами. Розглянуто сучасні виклики, пов'язані з трансформацією моральних цінностей під впливом новітніх технологій. З одного боку, спостерігається тенденція до розширення прав людини, а з іншого – виникає ризик викривлення моральних постулатів, які були вироблені протягом історії людства. Доведено, що предикат морального закону є ключовим критерієм оцінки законодавчих норм, оскільки будь-який закон має ґрунтуватися на принципах справедливості та гуманізму. Особливу увагу приділено аналізу рішень Європейського суду з прав людини, який у своїй практиці керується моральними імперативами. Серед основних предикатів морального закону розглядаються заборони вбивства, тортур, рабства, дискримінації, примусової праці, порушення приватного життя та свободи переконань. Обґрунтовано, що моральні засади виступають фундаментом правової держави, а їхнє ігнорування може призвести до втрати легітимності правових норм. Наукова новизна статті полягає у введенні концепції предиката морального закону як обов'язкової складової правової доктрини. У статті використано філософські та юридичні підходи, зокрема аналізуються ідеї стародавніх мислителів та сучасних дослідників прав людини. Робиться висновок, що мораль є інтегральною частиною права, а будь-які правові суперечності повинні вирішуватися через моральні категорії.

Ключові слова: предикат морального закону, права людини, моральні засади, правова держава, правова етика.
Формул: фігури: 1, рис.: 2, табл.: 3, бібл.: 31.

Abstract. The article examines the concept of the 'predicate of moral law' in the context of human rights doctrine. Particular attention is given to the concept of morality as an ethical and legal category.

The author establishes that the transformation of morality occurs throughout the history of mankind, as at each stage of human development there is a certain rethinking of moral values. The author analyzes the impact of moral principles on the legal system. The main thesis of the article is that a modern legal society does not have a common understanding of morality, and legislation often faces the problem of reconciling moral imperatives with legal norms. The article considers the current challenges associated with the transformation of moral values under the influence of emerging technologies.

On the one hand, there is a tendency to expand human rights, and on the other hand, there is a risk of distorting moral postulates that have been developed over the course of human history. The author argues that the predicate of moral law is a key criterion for assessing legislative norms, as any law should be based on the principles of justice and humanism. Special attention is given to the analysis of the decisions of the European Court of Human Rights, which is

guided by moral imperatives in its practice.

Among the basic predicates of moral law are the prohibitions of murder, torture, slavery, discrimination, forced labor, violation of privacy, and freedom of belief. It is substantiated that moral principles form the foundation of the rule of law, and their ignorance can lead to the loss of legitimacy of legal norms.

The scientific novelty of the article lies in the introduction of the concept of a moral law predicate as a mandatory component of legal doctrine. The article uses philosophical and legal approaches, in particular, analyzing the ideas of ancient thinkers and modern human rights researchers. It is concluded that morality is an integral part of law, and any legal contradictions should be resolved through moral categories.

Keywords: *predicate of moral law, human rights, moral principles, rule of law, legal ethics.*

Formulas: *fig.: 1, tabl.: 3, bibl.: 31.*

Постановка проблеми. Народження та розвиток категорії «мораль» починається, мабуть, з першої людини, адже розуміння про добро і зло можливо бути закладено лише в самій людині, що стає її відрізною характеристикою від інших живих істот на Землі. Встановлення та трансформація моралі відбувається протягом всієї історії людства, адже на кожному етапі розвитку людства настає певне переосмислення моральних цінностей. Разом із тим завжди існували значні ідеологічні відмінності розуміння того, що є моральним. На сьогодні необхідність розгляду цієї проблеми зумовлено потребою встановлення причино-наслідкової взаємозалежності між мораллю людини та соціальними, правовими й культурними факторами. Окрім того, розгляд історичної ретроспективи когнітивно-антропологічного аналізу моралі та деяких тенденцій її розвитку, відіграє значну роль у правовій площині сучасності, адже на розумінні морального будується вся система права.

Актуальність теми дослідження. У розвитку моралі ми умовно виділили декілька періодів: давні часи, середньовіччя, дореволюційні, радянські, новий та новітній періоди. Всі вкупі здобутки філософів, психологів та інших дослідників стають антропологічними уявленнями про мінливість моральних ідей протягом всього існування людства, про постійність певних моральних постулатів або про моральний прогрес чи регрес людства. Втім, у вітчизняній науковій юридичній думці не має досить ґрунтового антропологічного розгляду моралі з точки зору права, що потребує належного висвітлення.

Метою статті є виявлення та обґрунтування значення предиката морального закону в доктрині прав людини.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню моральних норм у сучасному правовому суспільстві завжди

приділялася значна увага. Серед останніх робіт варто зазначити дослідження на дисертаційному рівні таких науковців: Д. К. Барбаш («Кримінальні процесуальні та морально-етичні основи здійснення правосуддя в кримінальних провадженнях», 2025); Ю. В. Шестакова («Політико-правові засади парламентської етики в Україні», 2024); Ю. З. Констанкевич («Морально-етичні критерії як конституційна умова формування органів публічної влади в Україні», 2021).

Окремі аспекти моралі в правовій доктрині також досліджені в роботах таких українських дослідників як Д. Л. Аббасова, Ю. З. Богак, Г. С. Вітюк, В. П. Горбатенко, С. В. Жуков, І. М. Євхутич, С.О. Кириченко, О.О. Овсяннікова тощо.

Викладення основного матеріалу.

Звернення до Старого завіту, як найдавнішого документу світу, дає змогу свідчити про наступне: моральна людина представляє собою чисту Богобоязливу дитину або мудрого старця, наділену всіма чеснотами (Авель, Аврам, Лот, Іов, Тавит, пророки: Ієремія, Осія, Іоїль, Амос, Міхей, Захарія тощо) або войовничу людину, наповнену пошуком істини, любові до правди та тягою до спокути своїх гріхів (Моїсей, Самсон, цар Давид тощо). Зло, розпуста та жорстокість за старим завітом неминуче приводить до загибелі не лише окремої людини, але й окремих міст, поселень та навіть цілого світу [1]. Християнська мораль пронизує стародавній світ роздумами про сенс буття, пошуком вдосконалення людини та яскравими прикладами покарання за аморальне життя. Стародавній світ всі моральні уявлення вкладає у 10 законів (заповідей), які були настільки зрозумілими, що не піддавались додатковому тлумаченню, та й на сьогодні є актуальними. Якщо перекласти ці заповіді для невіруючої сучасної людини, то це звучало би принаймні таким чином: 1) територія України в межах існуючого кордону

є цілісною і недоторканною, де визнається і діє принцип верховенства права, не зраджуй Батьківщині тощо (та не буде в тебе інших богів, крім Мене); 2) в Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин, держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвитку етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України тощо (не роби собі куміра); 3) власність не повинна використовуватися на шкоду людині і суспільству, не знання закону не звільняє від відповідальності тощо (не згадуй імені Господа, Бога твого, даремно); 4) право на працю та на відпочинок (пам'ятай день суботній); 5) правові обов'язки дітей та батьків (поважай батьків твоїх); 6) не вбий; 7) не вкради; 8) зрада, як підстава для розірвання шлюбу (не прелюбодій); 9) відповідальність за неправдиві свідчення, наклеп, неправдива реклама тощо (не свідчи неправдиво на ближнього свого); 10) незаконне привласнення чужого майна, підступне та незаконне посягання на спадок тощо (не пожадай дому ближнього твого). Як ми можемо побачити, деякі моральні постулати десяти законів залишені без змін і сьогодні (не вбий, не вкради), а щодо деяких ми можемо провести лише аналогію сучасного права (не згадуй імені Бога даремно, та не буде в тебе інших богів).

Наступне коло поняття про мораль висвітлено в людині Нового Заповіту, починаючи з перших рядків зі списку імен всіх праотців, починаючи з першої людини Адама – пращура святого Йосифа – обручника. Концепція «мораль-пам'ять» надалі пронизує усе стародавнє комунікативне пізнання та дію людини, створюючи величезне поле для її роздумів, пов'язаних із протиріччями, критицизмом та постійним обґрунтуванням позитиву морального. Моральні постулати залишаються правовими нормами, з тією різницею, що десять «нових» заповідей Нового Заповіту ще більше вдосконалені моральним змістом добра та любові, та за порушення яких можливо було покарання не спеціальними органами, а будь-якою особою [2]. Так старозавітне «любоби друзів та ненавидь ворогів» перетворюється на «любоби ворогів своїх».

Зі слів Іоана Златоуста, Архієпископа Константинопільського (347-438 pp.) «отримання законів – це справа милості, співчуття, благодаті» [3, с. 112], тобто закон по-суті не може суперечити моралі, а отримання закону безперечно благо та нагадування про мораль. Стосовно нерозривності зв'язку категорії «мораль – закон-пам'ять» Іоан Златоуст нагадує, що «якщо добрий закон забути, людина поросте гріхом, беззаконням та гряззю» [3, с. 98]. Таким чином, християнська мораль сповідує вічну істину яка є у Бога і яка є любов. Саме любов людини до людини не народжується в спорі та не існує «десь посередині». Істина любов не приносить зла і болі, вона створює закон і цей закон, заснований на любові є моральним законом.

Визнаючи дві добродієвності: розумову (інтелектуальну) та моральну Арістотель вважав, що перша виникає внаслідок вправ на навчання, а друга виникає внаслідок звички. Арістотель у своїй праці «Етика» намагається доказати те, що жодна з добродієвностей в людині не може бути вродженими, а лише отриманими: «адже законодавці, привчаючи до законів громадян, роблять їх добродієвними, адже таке бажання будь-якого законодавця». Звідси (за Арістотелем) – кожна добродієвність виникає, розвивається та знешкоджується, а повторення однакових вчинків створює моральні підвалини. Когнітивно-революційною на будь-який час залишається ідея Арістотеля про відповідальність особи за моральну або розумову неспроможність [4, с. 20, 35]. Варто зазначити, що дані погляди впливають саме з витоків аристотельського підходу щодо надбання (навчання) добродієвності (моралі). Інакше, сумнівної здавалась би правильність притягнення особи до відповідальності за щось в чому вона не винувата.

Мораль за Фомаю Аквінським – є феноменальним поєднанням християнської та аристотельської моралі. У рамках його перфекціоністської теорії, благо для людини – це домагатись добра й уникати зла. У зв'язку з цим мораль за Ф. Аквінським пронизує всі три види законів: вічний (закон Бога), природний закон (відображення вічного закону в розумних істотах), людський закон (державні закони, що втримують людей від зла за допомогою сили та страху). Мораль він також поділяв на ту, що відображає сто-

сунки між людьми та внутрішню мораль, що означає ставлення людини до себе, своїх пристрастей, бажань [5, с. 176].

Джон Локк намагається з допомогою формули доказати, що людина це є не лише єдність фізичного і душевного, а й ще, – це її пам'ять про погане та добре, звідки наводиться висновок, про існування морально-метафізичних паралелей людської природи [6, с. 78], що у свою чергу, дає підстави до сумніву з приводу того, яка з існуючих моральних теорій може визнаватися виправданою, якщо справедливо доведено про те, що взагалі не існує поняття «правильної особистості» [7, с. 98]. Приналежно, такі доводи доводять про тотожність: мораль і людська природа (сутність людини). Втім єдність конструкції за Дж. Локком «фізичне тіло-душа-пам'ять – мораль» наводить на думку щодо існування духовної складової людини, – моральній відповідальності особи за свої вчинки перед нею самою, що може бути пов'язано з муками совісті, стверджені в пам'яті як корисного досвіду.

З іншого боку, досліджуючи особистість як многогранну складову, філософ D. Parfit, зауважує, що муки совісті та пам'ять про погане – це непотрібний та зайвий тягар [8, с. 168]. Схожість даної позиції відмічається також у філософії Г.О. Гроція, відповідно до якої справедливість (моральність) є ви-

мислом, адже людина, в першу чергу, думає про власну вигоду і задоволення власних інтересів, тому її неможливо навчити думати та діяти в угоду іншої [9, с. 45].

За теорією І. Канта моральний закон можливо отримати лише через філософію [10, с. 49] з чим варто погодитись, оскільки лише людина яка наділена розумом здатна створювати справедливі закони. За філософією Спінози, мораль народжується з добра [11, с. 43], тому логічним буде зазначити, що в такому разі, розум людини, повинен бути «чистим» від зла.

Розширеного бачення сутності моралі бачимо в філософії І. Бентама (мораль в дії) та Дж. Міля (мораль в правилах), метою якої є отримання задоволення та щастя. При чому І. Бентам ставить наголос на обов'язковій умові «загальної користі» моралі [12, с. 49], а Дж. Міль – на необхідності орієнтуватися на вироблені суспільством норми [13, с. 187]. Окрім того, Дж. Міль досліджуючи мораль в полі споконвічного тяготіння людини до щасливого буття справедливо вбачає моральну універсальність будь-якого закону у правовій державі, як свого роду антропологічне відображення діяльності людини.

Слід зазначити, що саме поняття «мораль» сучасними науковцями досліджується виходячи з фундаментальних визначень відомих дослідників минулого (Таблиця 1).

Автор	Визначення моралі	Джерело/Контекст
Іммануїл Кант	Мораль – це система апріорних принципів, які керують нашими вчинками незалежно від зовнішніх обставин чи наслідків.	«Критика практичного розуму» (1788) [14].
Аристотель	Мораль – це чеснота, яка є серединою між двома крайнощами, надмірністю і недостатністю.	«Нікомахова етика» [15].
Фрідріх Ніцше	Мораль – це інструмент, за допомогою якого слабші контролюють сильних, нав'язуючи їм свої цінності.	«По той бік добра і зла» (1886) [16].
Жан-Поль Сартр	Мораль – можливість свободи вибору та відповідальності за цей вибір.	«Буття і ніщо» (1943) [17].

Джон Стюарт Мілль	Мораль – це принцип, який максимізує щастя для найбільшої кількості людей.	«Утилітаризм» (1863) [18].
Еміль Дюркгайм	Мораль – це набір правил і норм, які забезпечують соціальну інтеграцію і злагодженість суспільства.	«Елементарні форми релігійного життя» [19].
Керол Гілліган	Мораль – це турбота і взаємозалежність між людьми, а не лише справедливість і правила.	«На інший голос: психологія та моральний розвиток жінок» [20].
Нелл Ноддінгс	Мораль – це перш за все турбота і підтримка, яка ґрунтується на міжособистісних відносинах.	«Caring: A Feminine Approach to Ethics and Moral Education» (1984) [21].
Жак Дерріда	Мораль – це постійний процес деконструкції існуючих етичних систем, щоб відкрити нові шляхи справедливості.	«Specters of Marx: The State of the Debt, the Work of Mourning, and the New International» (1994) [22].
Річард Рорті	Мораль – це не універсальні принципи, а набір соціальних норм, які змінюються залежно від контексту.	«Contingency, Irony, and Solidarity» (1989) [23].
Альбер Камю	Мораль – це створення сенсу в абсурдному світі через людські дії та боротьбу.	«Міф про Сізіфа» (1942) [24].
Джон Ролз	Мораль – це набір принципів справедливості, які забезпечують рівні можливості та захист основних свобод для всіх.	«Теорія справедливості» (1971) [25].
Ганс Йонас	Мораль – це відповідальність сучасної людини за виживання людства та збереження світу в цілому.	«Принцип відповідальності» (1984) [26].
Сучасні українські енциклопедичні джерела	Мораль – це духовно-культурний механізм регуляції поведінки особистості та соціальних груп за допомогою уявлень про належне, що узагальнює норми, цінності, зразки поведінки та принципи ставлення до інших.	«Енциклопедія Сучасної України» [27].

Таблиця 1 складена автором на основі зазначених у ній джерел.

З наведених у Таблиці 1 визначень поняття «мораль» можливо зробити висновок, що різноманітні підходи до розуміння моралі, що еволюціонували від класичних філософських концепцій до сучасних інтерпретацій, враховували культурні та соціальні зміни, що історично ототожнювались з такими категоріями як честь та гідність. К прикладу, у се-

редньовіччі на полі бою панувало лицарське військо, що керувалося положеннями кодексу честі та шляхетної гідності (але тільки щодо рівного за походженням супротивника). Роль захисника цивільного населення спочатку взяла на себе церква (хоча у першу чергу священики намагалися убезпечити себе та тих, від кого залежав їх статок). Приналежно, в

абатстві Шарру наголошувалося на необхідності введення «Божого перемир'я» (*treuga Dei*) (1040 рік) що означало «призупинення військових дій в ті дні тижня, які пов'язані із стражданнями і воскресінням Спасителя, тобто із четверга (вечора) до понеділка (ранку), а також в головні християнські свята». Відповідальністю за порушення «Божого перемир'я» (грабежі селянських будинків та церков, угоні худоби та вбивствах неозброєних людей) було відлучення від церкви, що в подальшому стало джерелом етики рицарства [28, с. 25].

Протилежний погляд на мораль – буржуазну раціоналістичну модель моралі, було поширено в західних країнах Європи, представники якої (Ф.Нітше, Шопенгауер тощо) спробували заснувати нову, невизначену аргументами, а лише підмінену метафорою модель моралі «надлюдини», яка не має нічого подібного з християнською мораллю православного населення історичної Русі та не могла бути прийнятою нашими пращурами. Так само не прижилася емоційно-чуттєва моральна теорія емотивізму – специфічна для даного історичного періоду (Мур, Причард, А.Айер, Ч.Стивенсон, Б.Рассел, М. Шлик, Р. Карнап тощо). Надалі Сартр, Мерло-Понтіта та їх послідовники, спростовуючи такі моделі, пропонують власну, екзистенціаліст-марксистську модель моралі, актуальну для того часу. Приймаючи революційний зміст марксизму, вони виявляли внутрішні його протиріччя та виступали проти матеріалізму моралі та не погоджувалися з пануючою тоді ідеєю теорії «відставки розуму».

Саме в радянські часи мораль постає у вигляді ряду вимог до людини, що лишені персифікованості та які скоріше нагадують ситуаційні приписи для окремої групи людей або для всього суспільства. Сутність моралі радянських часів полягала в її цілковитій орієнтованості «на боротьбу за укріплення та здійснення комунізму». Причому, як ми можемо бачити з писемних та аудіо-документів тих часів, схваленню підлягало будь-яке насильство, зло та навіть вбивство, якщо воно відбувалося задля «укріплення та здійснення комунізму». Боротьба за укріплення та здійснення комунізму вперше в історії України надала право жінці на аборти чим фактично встановила дозвіл на розпусту, всіляко під-

тримувала брехливі свідчення (доноси) на батьків та рідних, друзів, сусідів, заборонила мати власну індивідуальність, зобов'язувала відрікатися від рідних, якщо ті виявлялися «ворогами народу», забороняла віру у Бога та дозволила руйнувати церкви, ікони, церковні книжки, встановила безліч підстав, за яких особу можливо було незаконно піддавати арештам, ув'язненню, страті без суду. Загалом, можна характеризувати цей період як «загальне моральне отупіння», адже людина починає приймати аморальну ідеологію визначальною та вичерпною для себе. При цьому втрачається неоднорідність моралі. Природа моралі в радянські часи – це судження комуні, приписи, що виходили з-під пера панівної верхівки та які давали право на апеляцію її положень чи на різку критику з боку суспільства, що стало великою бідою. Іншими словами, радянське суспільство, вчитуючись в хибні міркування політиків, сліпо йшло за сліпими поводитирями, які духовність та моральність вважали хибними процесами мозку. Разом з тим, в один час одна «рука» такої влади постійно видавала лозунги про добро, совість, честь та інші чесноти, а інша – придушувала, карала жорстоко за будь-які прояви людяності, якщо що не вміщувалась в рамки її ідеології. Всі гасла, таким чином, були підхоплені радянськими науковцями та розгорнуті у дослідженнях тих часів. Фактично, такі дослідження формувалися в гострих рамках дозволеного, що не суперечило тогочасній політиці комуністичного режиму та узгоджувалося з владними приписами, що ніяк не мало під собою того підґрунтя, яке будувалась віками. За справедливим твердженням А. Макинтайра, ідеологія марксизму сама, таким чином, постраждала від «смертельного морального зубожіння» [29, с. 4].

Матеріалістична мораль марксизму спокушала робітника майбутніми майновими благами завдяки ідеї міцності зв'язків між людьми та речами. На волю із спустошеної людської душі (існування якої теж заперечувалося) виривається, таким чином ніщівське «занадто людське», що починає перетворювати духовну людину на тварину, якій притаманні лише тваринні потреби та жага до речей і влади. Детермінізм «робоча людина пізнає себе у праці» – мабуть одне з небагатьох етичних гасел, що відповідало по-

требам марксизму та його вченню, дозволило людині сприймати дійсність не спустошеною, нібито сприяло людині знайти закон власного щастя, «захищало» свідомість людини від непотрібних комуністичній партії роздумів та бажань змінювати вже існуючий порядок речей. Іншими словами, в якості філософського обґрунтування «марксистської моралі» було запропоновано декілька екзистенціалістських ідей: визнання рефлексивного клімату суб'єктивності; прийняття факту, що свідомість людини завжди відчуває незадоволеність та одним і тим же рухом розкриває дійсність, прагне її перевершити; розум людини знаходиться в рамках ситуації; людина, як щось випадкове, не має підстави для буття, але вона «існує»; моральні цінності – щось історичне; людина вільна, хоча і признана служити революційній волі, оскільки передбачає свободу як метафізичну даність, не позбавляючи значущості прагнення до звільнення. Свобода, як така, ніколи не може бути усунена, але їй завжди загрожує небезпека піддатися насильству або примусу [30, с. 76, 81]. Мораль таким чином представлялася як набір соціальних інстинктів. Все це фактично зводило до того, що прояви аморальності (жорстокість, несправедливість тощо) схвалювались та підтримувались, якщо вони були виправдані політикою партії.

Найбільш вражаючим є те, що в сучасному суспільстві взагалі відсутні гарантії чи раціональні шляхи до моральної згоди в суспільстві. Таких шляхів не може бути ще й тому, що в сучасному суспільстві не існує можливостей та способів встановити чітку ієрархію переваг серед моральних вимог. Мораль новітнього часу – це філософсько-правова химера, адже вона починається з рівня особистого вибору поведінки у вільному просторі, межі якого визначені лише правовими нормами. Останнім часом індивідуальний вибір особи «моральних підвалин» переважає узгоджені в певних суспільних групах «моральні атрибути». Для прикладу, опитування студентів юридичного факультету (48

осіб) дало показало, що 68% студентів вважає «що лише своє особисте визначення поганого та хорошого має для них значення», 30% «згодні підкоритися суспільним вимогам моралі, але з певною метою досягнення чогось», решта студентів визнає, що «моральні приписи повинні бути вкоренені в людині ще з дитинства, та повинні бути єдиними для всього суспільства». Таким чином, більшість на сьогодні визнає себе в якості незалежної особи в моральному полі та навіть автором морального закону, зовсім не замислюючись про цінності моральних постулатів, на які вона спирається.

Сьогодні ставлення до норм моралі та етики варіюється в залежності від культури, релігії, освіти та індивідуальних переконань. У сучасному світі мораль часто розуміється як система принципів і цінностей, які керують поведінкою людини, спрямованою на добро, справедливість та повагу до інших. Однак через глобалізацію, технологічний прогрес і зміну соціальних норм, трактування моралі може суттєво відрізнятись.

Сучасна людина часто розглядає мораль через призму особистого вибору, релятивізму (відносності моральних норм) та утилітаризму (користі для суспільства). Деякі дотримуються традиційних релігійних або культурних норм, тоді як інші орієнтуються на гуманістичні цінності, такі як права людини, рівність та екологічна відповідальність. Так, згідно з показниками дослідження, яке було проведено організацією «Дослідницький центр» (Pew Research Center), яке регулярно проводить масштабні опитування серед населення різних країн, виявлені значні культурні розбіжності в тому, що вважається морально прийнятним (Таблиця 2). Так, у багатьох західних країнах (США, Канада, Європа) більшість людей вважають прийнятними такі обставини, як розлучення, переривання вагітності та одностатеві стосунки, тоді як у країнах Африки та Близького Сходу ці ж самі дії часто вважаються морально неприйнятними через релігійні та культурні традиції.

Країна	Розлучення (прийнятність)	Одностатеві стосунки (прийнятність)	Переривання вагітності (прийнятність)	Контроль народжуваності (прийнятність)	Стосунки поза шлюбом (прийнятність)
--------	---------------------------	-------------------------------------	---------------------------------------	--	-------------------------------------

США	73%	72%	58%	89%	69%
Канада	79%	85%	67%	91%	76%
Німеччина	82%	86%	71%	90%	80%
Франція	83%	88%	74%	92%	82%
Велика Британія	81%	87%	70%	91%	78%
Польща	59%	47%	41%	75%	45%
Італія	68%	63%	55%	82%	60%
Нігерія	23%	7%	15%	45%	12%
Індія	35%	18%	25%	60%	20%
Японія	74%	68%	62%	85%	65%

Таблиця 2 розроблена автором на основі дослідження «Дослідницький центр» (Pew Research Center) [31]

Згідно з показниками таблиці 5 можливо констатувати наступне: у більшості західних країн (США, Канада, Європа) розлучення вважається морально прийнятним (70-88%), тоді як у країнах з консервативними релігійними та культурними традиціями (Нігерія, Індія, Філіппіни) розлучення схвалюється значно меншою частиною населення (23-35%); що стосується прийнятності одностатевих стосунків, то у західних країнах (Швеція, Канада, Франція) одностатеві стосунки мають високу прийнятність (85-92%), але у країнах Африки, Азії та Східної Європи (Нігерія, Індія, Україна, Польща) одностатеві стосунки залишаються морально неприйнятними для більшості населення (7-20%); переривання вагітності у країнах із сильним впливом релігії (Польща, Нігерія, Філіппіни) аборти вважаються неприйнятними (15-41%), тоді як у секулярних країнах (Швеція, Франція, Канада) більшість населення їх підтримує (67-80%); питання контролю народжуваності та планування сім'ї має високу прийнятність у більшості країн (70-94%), що свідчить про глобальну тенденцію до підтримки репродуктивного здоров'я, але у країнах із низьким рівнем освіти та сильним релігійним впливом (Нігерія, Індонезія) прийнятність нижча (45-60%); стосунки поза шлюбом у західних країнах (Швеція, Франція, Канада) вважаються морально прийнятними для більшості (65-85%), втім у консервативних країнах (Нігерія, Індія, Філіппіни) такі відносини залишаються аморальними (12-20%). Можна зробити висновок, що мо-

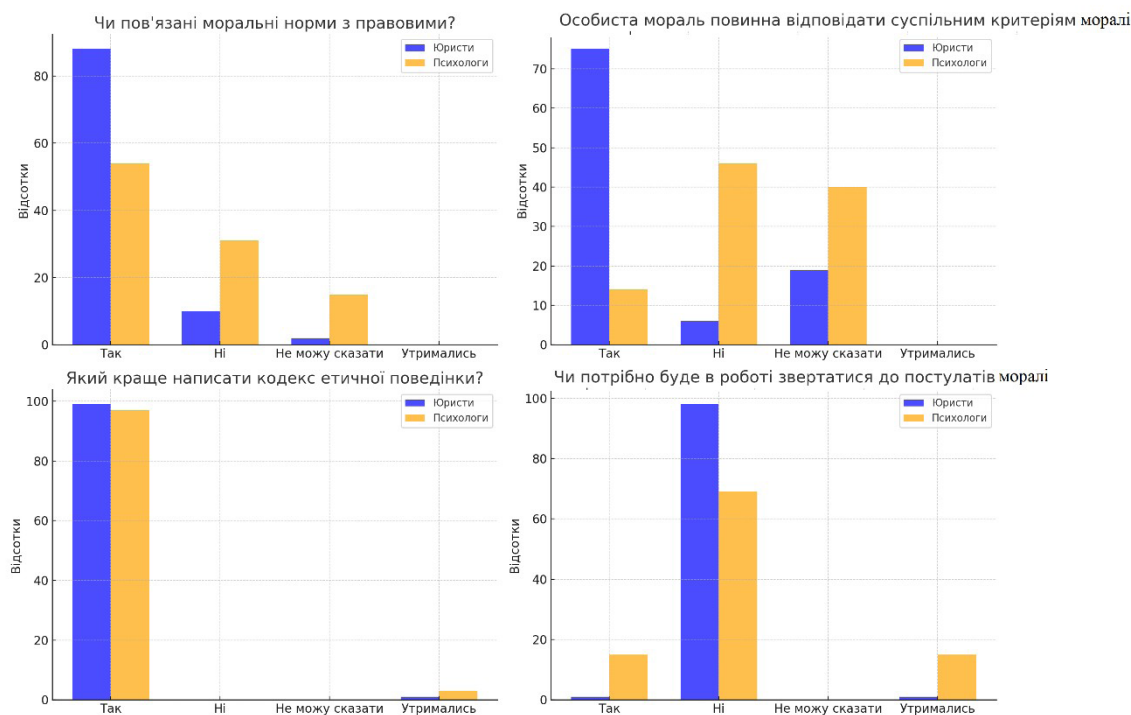
ральні догми можуть мати певні регіональні особливості: західні країни (США, Канада, Європа тощо) характеризуються високою прийнятністю одностатевих стосунків, стосунків поза шлюбом, розлучення тощо, що може бути пов'язано з секуляризацією та індивідуалізмом, тоді як для країн, що мають більш консервативні погляди на всі аспекти моралі впливають традиційні, релігійні цінності та культурні традиції. Україна знаходиться на межі між традиційними та сучасними цінностями, що характерно для багатьох пострадянських країн.

Опитування студентів у 2024 році юридичного факультету (80 осіб) та факультету психології (65 осіб) надає підстави стверджувати, що глобалізація та технологічний прогрес поступово змінюють ставлення до моралі у сучасній молоді, але певні традиційні норми моралі залишаються незмінними. Приналежно, було надано для роздумів декілька питань, а саме: «чи повинні бути пов'язані моральні норми з правовими?»; «чи повинна особиста мораль людини відповідати суспільним критеріям моралі?»; «який корисніше створити кодекс етичної поведінки: для службових осіб, медиків, юристів, психологів тощо чи кодекс етики для кожного громадянина за порушення якого буде жорстка відповідальність?» (графік 1).

Дослідження показало, що студенти-юристи більш схильні вважати, що моральні норми пов'язані з правовими (88% проти 54% у психологів), тоді як студенти-психологи частіше сумніваються або не

погоджуються з цим твердженням (31% сказали «ні» проти 10% у юристів). Також студенти-юристи більш схильні підтримувати відповідність особистої моралі суспільним нормам (75% проти 14% у психологів). Втім майбутні психологи вважають, що особиста мораль може відрізнятись від суспільних норм (46% сказали «ні» проти 6% у юристів). Слід зазначити, що і майбутні юристи, і психологи майже одногласно підтримують створення окремого кодексу для службових осіб (99% і 97% відповідно), але майбутні юристи вважають зайвим звертатися

до моралі у власній професійній діяльності (98%), тоді як майбутні психологи вбачають можливим використовувати в професійній діяльності моральні принципи (15%), але більшість все ж таки віддають перевагу іншим підходам (69%). Важливо підкреслити ту обставину, що обидві групи студентів підтримують створення окремого кодексу етики для службових осіб, не дивлячись на те, що студенти-юристи більш консервативні у своїх поглядах на мораль, тоді як студенти-психологи демонструють більшу відкритість до індивідуальних відмінностей.

Графік 1 розроблені на підставі статистичного аналізу проведеного автором особисто.

Висновки. На підставі вищезазначеного можна дійти висновку, що мораль як категорія є одним із найважливіших феноменів у розвитку людської цивілізації. Її виникнення та трансформація протягом історії людства відображають глибокі зміни в суспільстві, культурі, релігії та праві. Моральні норми, які спочатку були закріплені в релігійних текстах, таких як Старий і Новий Заповіти, еволюціонували разом із суспільством, адаптуючись до нових умов і викликів. Розгляд розвитку моралі через призму когнітивно-антропологічного аналізу, надає можливість зрозуміти як моральні принципи формувалися, змінювалися та впливали на поведінку людей у різні історичні періоди.

Умовно даний аналіз можна поділити на три підходи: антропологічний, філософський, у контексті права та глобалізації.

Історичний розвиток моралі виникає разом із першими людськими спільнотами. Мораль була тісно пов'язана з релігійними та культурними традиціями, які визначали, що є добром, а що злом. У Старому Заповіті моральні норми були закріплені у вигляді десяти заповідей, які регулювали не лише особисте життя людини, але й суспільні відносини. Ці заповіді, такі як «не вбий», «не вкради», залишаються актуальними і сьогодні, що свідчить про їхню універсальність. У Новому Заповіті мораль набуває більш гуманістичного характеру, акцентуючи увагу

на любові до ближнього, навіть до ворогів. Це свідчить про те, що моральні норми не лише регулювали поведінку, але й формували духовну основу суспільства.

Філософський підхід до моралі представлено здобутками таких філософів як Аристотель, Фома Аквінський, Іммануїл Кант тощо, які внесли у розуміння моралі уявлення про чесноти, що формуються через звичку та практику, а не є вродженими. Поєднуючи християнську мораль з філософією було виділено три види моральних законів: вічний, природний та людський, а моральні принципи повинні бути універсальними та незалежними від зовнішніх обставин. Такі здобутки свідчать про те, що філософське уявлення про мораль є не лише набором правил, але й внутрішнім орієнтиром для людини, який допомагає їй розрізняти добро і зло.

Правовий контекст моралі залежить від суспільства. Так, радянський період став часом, коли моральні норми були підпорядковані ідеології комунізму, а сама мораль розглядалася як інструмент для досягнення політичних цілей, що призвело до її спотворення. Такі дії, як доноси на невинуватих та близьких, руйнування церков та придушення індивідуальності, вважалися морально прийнятними, якщо вони служили інтересам партії. Це свідчить про те, що мораль може бути маніпульованою та використовуватися для оправдання аморальних вчинків, що призводить до моральної деградації суспільства. У сучасному світі моральні норми зазнають значних змін через глобалізацію, технологічний прогрес та зміну соціальних цінностей. З одного боку, у західних країнах спостерігається лібералізація моралі, де такі явища, як одностатеві стосунки, розлучення стають більш прийнятними. З іншого боку, у

країнах із сильними релігійними та культурними традиціями моральні норми залишаються консервативними. Це свідчить про те, що мораль є динамічною категорією, яка залежить від соціокультурного контексту. При належно, мораль тісно пов'язана з правом, оскільки обидві категорії регулюють поведінку людини. Однак, якщо право є формалізованим і закріпленим у законах, то мораль залишається неписаним кодексом, який ґрунтується на внутрішніх переконаннях людини.

Глобалізація та технологічний прогрес створюють нові виклики для моралі. З одного боку, вони сприяють культурному обміну та розширенню горизонтів, але, з іншого боку, призводять до втрати традиційних цінностей та локальної ідентичності. Це може викликати моральну дезінтеграцію, оскільки люди втрачають орієнтири в умовах швидких змін. Сучасна людина все частіше ставить під сумнів обґрунтованість моральних норм, що призводить до зростання індивідуалізму. Таким чином, сучасне суспільство має переосмислити моральні норми, адаптуючи їх до нових реалій.

Отже, мораль як категорія є ключовим елементом у розвитку людського суспільства. Вона формується під впливом релігії, культури, філософії та соціальних умов, але залишається динамічною та змінною. Сучасний світ ставить нові виклики перед мораллю, зокрема через індивідуалізм, глобалізацію та технологічний прогрес. Однак, моральні норми залишаються важливим орієнтиром для людини, який допомагає їй розрізняти добро і зло та будувати гармонійні відносини в суспільстві. Головне завдання сучасного суспільства – знайти баланс між індивідуальними свободами та колективними цінностями, щоб мораль залишалася живою та актуальною в умовах швидких змін.

Література:

1. Біблія або Книги Святого Письма Старого Заповіту . Переклад І.Огієнка. Українське біблійне товариство, 2021. 1232 с.
2. Новий завіт. Переклад о.І.Хоменка. Київ: Українське Біблійне Товариство. 2022
3. Життя святих. Київ: Свічадо, 2021, 824 с.
4. Аристотель. Eudemian Ethics. Oxford University Press, 2011. 240 p.
5. St. Thomas Aquinas. The Complete Works of Thomas Aquinas. Publisher: Catholic University of America. 2012. 500 p.
6. John Locke. An Essay Concerning Human Understanding (1690). Penguin UK, 2004, 816 p.
7. Daniels N. Moral Theory and the Plasticity of Persons // The Monist. 1979. Vol. 62, no. 3. 265 p.
8. Parfit D. Later Selves and Moral Principles // Philosophy and Personal Relations: an Anglo-French Study// Ed. A. Montefiore. London: Routledge & Kegan Paul, 1973. P. 137-169

9. Hugo Grotius. On the law of war and peace/translated from original Latin by De Jure Belli ac acis. 2001. 273p.
10. Kant I. Works in 4 volumes in English. Vol 3 «Critique of Pure Reason» «Lectures on Metaphysics». The Cambridge Edition of the Works of Immanuel Kant. 2020. 784p.
11. Spinoza. Opera / Ed. Carl Gebhardt. Vol. II. Heidelberg: Carl Winter, 1925
12. Jeremy Bentham. An Introduction to the Principles of Morals and Legislation. Oxford library. 1996. 154 p.
13. John Stuart Mill. «Speech In Favor of Capital Punishment». University of Central Arkansas, 2010. 112 p.
14. Імануель Кант. Критика практичного розуму. К.: Видавництво Жупанського, 2004. 240 с.
15. Арістотель. Нікомахова етика. / Переклад з давньогрецької В. Ставнюк. К.: «Аквілон-Плюс», 2002. 480 с.
16. Фрідріх Ніцше. По той бік добра і зла. / Переклад Дарина Мелашенко. К.: Фоліо. 2022. 219 с.
17. Жан-Поль Сартр. Буття і ніщо: Нарис феноменологічної онтології / Переклад з французької, передмова та примітки С. Колядка. К.: Основи, 2000. 928 с.
18. Джон Стюарт Мілль. Про свободу та інші есе / Переклад з англійської. К.: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. 463 с.
19. Еміль Дюркгайм. Первісні форми релігійного життя: Тотемічна система в Австралії / Переклад з французької. К.: Видавництво Жупанського, 2002. 424 с.
20. Gilligan C. In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development. Cambridge: Harvard University Press, 1982. 184 p.
21. Noddings, Nel. Caring: A Feminine Approach to Ethics and Moral Education. Berkeley: University of California Press, 1984. 216 p.
22. Derrida, Jacques. Specters of Marx: The State of the Debt, the Work of Mourning, and the New International. New York: Routledge, 1994. 256 p.
23. Rorty, Richard. Contingency, Irony, and Solidarity. Cambridge: Cambridge University Press, 1989. 201 p.
24. Камю, Альбер. Міф про Сізіфа: Есе про абсурд / Пер. з фр. П. Тарашук. Київ: Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2018. 208 с.
25. Rawls, John. A Theory of Justice. Cambridge: Harvard University Press, 1971. 607 p.
26. Jonas, Hans. The Imperative of Responsibility: In Search of an Ethics for the Technological Age. Chicago: University of Chicago Press, 1984. 255 p.
27. Аболіна Т. Г., Надольний І. Ф. Мораль / Енциклопедія Сучасної України / Ред. кол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2019. Т. 21. URL: <https://esu.com.ua/article-69220> (дата звернення: 23.02.2025).
28. Керецман Н.П. Середньовічна церква в іменах, термінах і назвах: Глосарій. Видання виправлене і доповнене. Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2024. 312 с.
29. MacIntyre A. After Virtue: Studies in Moral Theory. University of Notre Dame Press. 2007. 286 p.
30. Giovanni Gentile. Introduction to Philosophy. [Kessinger Publishing. 2006. 200 p.
31. Pew Research Center. URL: <https://www.pewresearch.org/> (дата звернення: 23.02.2025).

References:

1. Bible or Books of the Holy Scriptures of the Old Testament. Translated by I. Ohienko. Ukrainian Bible Society. 2021. 1232 с.
2. New Testament. translated by O.I.Khomenko. Kyiv: Ukrainian Bible Society. 2022.
3. Lives of the Saints. Kyiv: Svichado. 2021, 824 p.
4. Aristotle. Eudemian Ethics. Oxford University Press. 2011. 240 p.
5. St. Thomas Aquinas. The Complete Works of Thomas Aquinas. Publisher: Catholic University of America. 2012. 500 p.
6. John Locke. An Essay Concerning Human Understanding (1690). Penguin UK, 2004, 816 p.
7. Daniels N. Moral Theory and the Plasticity of Persons. The Monist. 1979. Vol. 62, no. 3. 265 p.
8. Parfit D. Later Selves and Moral Principles Philosophy and Personal Relations: an Anglo-French Study. Ed. A. Montefiore. London: Routledge & Kegan Paul, 1973. 137-169p.
9. Hugo Grotius. On the law of war and peace/translated from original Latin by De Jure Belli ac acis. 2001. 273 p.
10. Kant I. Works in 4 volumes in English. Vol 3 «Critique of Pure Reason» «Lectures on Metaphysics». The Cambridge Edition of the Works of Immanuel Kant. 2020. 784 p.
11. Spinoza. Opera. Ed. Carl Gebhardt. Vol. II. Heidelberg: Carl Winter, 1925
12. Jeremy Bentham. An Introduction to the Principles of Morals and Legislation. Oxford library. 1996.
13. John Stuart Mill. «Speech In Favor of Capital Punishment». University of Central Arkansas, 2010.
14. Immanuel Kant. Critique of Practical Reason. Kyiv: Zhupansky Publishing House, 2004. 240 p.
15. Aristotle. Nicomachean Ethics. Translated from the ancient Greek by V. Stavniuk. K.: Aquilon-Plus, 2002. 480 p.
16. Friedrich Nietzsche. On the Other Side of Good and Evil. K.: Folio. 2022. 219 p.
17. Jean-Paul Sartre. Being and Nothingness: An Essay on Phenomenological Ontology. Translated from the French, preface and notes by S. Koliadko. K. Osnovy, 2000. 928 p.
18. John Stuart Mill. On Liberty and Other Essays. Translated from English. Kyiv: Solomiya Pavlychko's publishing house 'Osnovy', 2001. 463 p.
19. Emile Durkheim. Primitive forms of religious life: The Totemic System in Australia. Translated from the

French. K.: Zhupansky's Publishing House, 2002. 424 p.

20. Gilligan C. In a Different Voice: Psychological Theory and Women's Development. Cambridge: Harvard University Press, 1982. 184 p.

21. Noddings, Nel. Caring: A Feminine Approach to Ethics and Moral Education. Berkeley: University of California Press, 1984. 216 p.

22. Derrida, Jacques. Specters of Marx: The State of the Debt, the Work of Mourning, and the New International. New York: Routledge, 1994. 256 p.

23. Rorty, Richard. Contingency, Irony, and Solidarity. Cambridge: Cambridge University Press, 1989. 201 p.

24. Camus, Albert. The Myth of Sisyphus: An Essay on the Absurd. Translated from the French by P. Tarashchuk. Kyiv: Solomiya Pavlychko's Publishing House 'Osnovy', 2018. 208 p.

25. Rawls, John. A Theory of Justice. Cambridge: Harvard University Press, 1971. 607 p.

26. Jonas, Hans. The Imperative of Responsibility: In Search of an Ethics for the Technological Age. Chicago: University of Chicago Press, 1984. 255p.

27. Abolina T.G., Nadolnyi I.F. Morality / Encyclopaedia of Modern Ukraine / Edited by I.M. Dziuba, A.I. Zhukovsky, M.G. Zheleznyak and others; NAS of Ukraine, Scientific and Technical School. Kyiv: Institute of Encyclopaedic Studies of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2019. T. 21. URL: <https://esu.com.ua/article-69220> (Accessed February 23.2025)

28. Keretzman N.P. The Medieval Church in Names, Terms and Titles: Glossary. Edition corrected and supplemented. Uzhhorod: RIK-U LLC, 2024. p.

29. MacIntyre A. After Virtue: Studies in Moral Theory. University of Notre Dame Press. 2007. 286p.

30. Giovanni Gentile. Introduction to Philosophy. †Kessinger Publishing. 2006. 200p.

31. Pew Research Center. URL: <https://www.pewresearch.org/> (Accessed February 23.2025)

Стаття надійшла до друку 25 лютого 2025 року